

۲۰۱۴/۳
۵/۷ ۱۱/۲۴

دهکده شهری:

الگویی برای سکونتگاه پایدار

www.ketab.ir

تألیف

سید حسین بحرینی

حامد ولدخانی

شماره مسلسل ۹۱۲۰

شماره انتشار ۳۸۴۰

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه عنوان و نام پدیدآور	: بحرینی، حسین، ۱۳۲۱- دهکده شهری: الگویی برای سکونتگاه پایدار / تألیف سیدحسین بحرینی، حامد ولدخانی.
مشخصات نشر مشخصات ظاهری	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۶. ۳۲۲ ص: مصور (بخشی رنگی)؛ ۲۲ x ۲۹ س م.
فروست شابک	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۸۴۰. 978-964-03-7065-0
وضعیت فهرست‌نویسی یادداشت	: فیپا : کتابنامه.
موضوع موضوع	: عمران روستایی : توسعه پایدار شهری--ایران
موضوع موضوع	: شهرها و شهرستان‌ها--ایران -- توسعه : شهرسازی--جنبه‌های زیست محیطی
شناسه اثر شناسه افزوده	: ولدخانی، حامد- مؤلف : دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات
رده‌بندی کتابخانه رده‌بندی دیویی	: HN ۴۹/ع۸پ۳ ۱۳۹۷ : ۳۰۷/۱۴
شماره کتابتاریخی	: ۴۶۹۹۱۷۷

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، کپی‌برداری، از نوبل در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگردستی است. سود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

ISBN:978-964-03-7065-0

9 789640 311650

عنوان: دهکده شهری: الگویی برای سکونتگاه پایدار
تألیف: دکتر سیدحسین بحرینی - حامد ولدخانی
نوبت چاپ: اول
تاریخ انتشار: ۱۳۹۷
شمارگان: ۱۰۰ نسخه
ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلف است»

بها: ۱۴۰۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>
پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

مقدمه	ج
فصل اول: مفاهیم، تعاریف و سابقه نظری پایداری و سکونتگاه‌های پایدار	۱
بخش اول: مفاهیم پایداری و توسعه پایدار	۱
بخش دوم: بررسی نهضت‌های پیشین طرفدار سکونتگاه‌های پایدار	۸
بخش سوم: بررسی نهضت‌های معاصر طرفدار سکونتگاه‌های پایدار	۱۷
منابع فصل اول	۲۵
فصل دوم: مفاهیم، تعاریف و سابقه نظری دهکده شهری	۳۵
بخش اول: نقش ایده دهکده شهری در تحولات سکونتگاه‌های پایدار	۳۵
بخش دوم: بررسی ریشه و سابقه ایده دهکده شهری	۳۷
بخش سوم: اصول طراحی دهکده‌های شهری	۴۶
منابع فصل دوم	۵۱
فصل سوم: بررسی سابقه (عملی) کاربرد الگوی دهکده شهری - تهران	۵۳
بخش اول: تجارب بریتانیا	۵۴
بخش دوم: تجارب استرالیا	۸۳
بخش سوم: تجارب کانادا	۱۰۲
بخش چهارم: تجارب آمریکا	۱۲۱
بخش پنجم: تجارب چین	۱۸۸
بخش ششم: جمع‌بندی	۱۹۷
منابع فصل سوم	۲۰۲
فصل چهارم: بررسی سابقه (عملی) کاربرد الگوی دهکده شهری در ایران	۲۰۵
بخش اول: فرحزاد، تهران	۲۰۶
بخش دوم: جواهرده، رامسر	۲۱۰
بخش سوم: عاشق آباد، اصفهان	۲۲۷
بخش چهارم: جمع‌بندی	۲۵۱
منابع فصل چهارم	۲۵۷

۲۵۹	فصل پنجم: انتقادات و موانع تحقق‌پذیری ایده دهکده شهری
۲۵۹	بخش اول: آیا ایده دهکده شهری با ایده‌های گذشته فرق دارد؟
۲۶۸	بخش دوم: درس‌هایی از بوند بوی
۲۷۰	بخش سوم: درس‌هایی از کلوین گرو
۲۷۳	بخش چهارم: درس‌هایی از دهکده‌های شهری سیاتل
۲۷۶	بخش پنجم: درس‌هایی از دهکده شهری مسکونی روزولت در شهرسیاتل
۲۸۴	منابع فصل پنجم
۲۸۷	فهرست منابع
۲۹۹	واژه‌نامه
۳۰۷	فهرست موضوعی

بسیاری بر این اعتقادند که دهکده شهری یا روستا- شهر پدیده جدیدی نیست و در طول تاریخ همواره در نقاط مختلف جهان وجود داشته است (McLennan, 2004). شاید به جرأت بتوان گفت که سیر تکاملی سکونتگاه‌های انسانی در راستای تکاملی خود به‌عنوان یک مجموعه کامل، از فعالیت‌های مختلف تولیدی و خدماتی به منظور تأمین کلیه نیازهای متنوع انسان‌ها بهره برده است. لیکن بدون شک ظهور انقلاب صنعتی و آثار و تبعات گسترده آن بر کم و کیف زندگی شهر و شهروندان تغییر و تحولانی را پدید آورد که موجب شد ساختار سنتی شهر، تعادل زیستی آن، تعاملات اقتصادی و اجتماعی، حس هویت و تعلق به مکان، خودکفایی و خوداتکایی نسبی آن و ... همه دچار اختلال شده و مشکلات عدیده‌ای را برای ساکنین سکونتگاه‌ها به‌وجود آورد. گفته می‌شود که بسیاری از مسائل شهری امروز ناشی از مقیاس آنست. توسعه‌های بی‌رویه و بعضاً افسارگسیخته، انواع آلودگی‌های زیست‌محیطی و اغتشاش‌های بصری همراه با وابستگی‌های شدید شهرها به منابع دور دست، از آب گرفته تا سوخت، مواد غذایی و ... شهرهای کنونی را تقریباً در همه جا به پارازیت‌های عظیم مصرفی تبدیل کرده که با وارد کردن منابع از بیرون، مصرف و تبدیل آنها به انواع ضایعات، مشکلات جدی به بار آورده است (بحرینی، ۱۳۷۶). در چنین شرایطی، کم‌های مختلف سیاسی، علمی و اجرایی در صدد یافتن راه‌حل‌های مناسب و برون رفت از مشکلات حاد کنونی شهرها برآمده‌اند. در این میان عده‌ای معتقدند که ایده دهکده شهری، نه به‌عنوان برگشت به گذشته، بلکه با هدف استفاده از مفاهیم تجربه شده گذشته، ولی به‌صورت معاصر و معادلی شده می‌تواند الگویی ارائه دهد که زمینه‌ساز تغییر و تحولات اساسی در جهت تحقق پایداری و ارتقاء کیفیت زندگی در شهرها و مراکز گراپی را کاهش دهد و حتی مسائل بحرانی روستاها را نیز که در همه جا رو به افول و نابودی هستند، برطرف سازد.

شهرسازان و سیاست‌گزاران در انگلستان و ایالات متحده آمریکا به شدت بر این باورند که آثار و تبعات منفی توسعه، مانند ازدحام، آلودگی‌ها و توسعه‌های بی‌رویه را می‌توان از طریق راه‌حل‌های راهبردی، بربرای‌های مختلط دهکده شهری برطرف نمود. فرض بر این است که تمرکز مراکز اشتغال، فروشگاه‌ها و مدارس در درون اجتماعات فشرده از تبدیل روز افزون به مصرف سوخت‌های فسیلی خواهد کاست. این امر بدون شک بحث خانوارها را در مسائل مربوط به پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی شهر به مباحث کنونی محیط‌زیست و جامعه اضافه می‌کند. سه بحث اساسی را می‌توان در این زمینه مطرح کرد. این مباحث به ترتیب تاریخی شکل گرفته‌اند.

اولین بحث که از دهه ۱۹۶۰ میلادی مطرح شد مباحث سنتی اکولوژی را مورد تأکید قرار داده و محدودیت‌هایی را برای تبدیل و تغییر شکل محیط طبیعی در نظر می‌گیرد؛ (Meadows et al., 1972, 1992) بحث دوم که در دنیال کنفرانس زمین در سال ۱۹۹۲ م. در ریودژانیرو پدید آمد توجه را معطوف به توسعه اقتصادی پایدار می‌نمود، (Commission of the European Communities (CEC). (1990) این امر موجب یکپارچه شدن تعدادی از مباحث پراکنده مربوط به موضوع مانند: فرم حمل و نقل، کارایی انرژی، مدیریت رشد، حفظ محیط‌زیست و برنامه‌ریزی راهبردی گردید (Breheny, 1992). امروزه بیش از نیمی از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند و آینده پایداری زیست‌محیطی به شدت با توسعه اقتصادی پیوند خورده است (Sherlock, 1991; United Nations, 1993).

چنین امری استفاده از شکل فشرده شهر، توسعه براساس کاربری‌های مختلط، تعهد نسبت به حمل‌ونقل عمومی و کاهش وابستگی به اتومبیل را توجیه می‌کند (CEC, 1992; Badshah, 1996). در نتیجه شهرسازان و سیاست‌گزاران در کشورهای پیشرفته‌ای که مصرف انرژی در آنها بسیار بالا است نگاه دقیق‌تری را به مکان استقرار فضایی مسکن، اشتغال، خرید، حمل‌ونقل، مدارس و فعالیت‌های تفریحی می‌اندازند.

بحث سوم در حال حاضر از درون یک ضرورت اساسی، به منظور ادغام مباحث پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی شهری در سطح تصمیم‌گیری خانواده می‌باشد. علیرغم این تغییر در نگرش، گفت‌وگو ناکافی بین تحقیقات جامعه‌شناسانه و زیست‌محیطی به این معنی بوده که ارتباط و تعامل مهم و حساس بین رفتار معمول خانوارها و شکل موجود شهر مورد بی‌توجهی قرار گرفته است. این در حالی است که ادبیات مربوط به جغرافیای انسانی حجم عظیم و غنی‌ای را در ارتباط با رابطه بین فضا و زمان و ملاحظات مربوط به زندگی روزمره

دربر می‌گیرد (Tivers, 1985; Little et al., 1988; Friberg, 1993) این امر تأثیر چندانی بر برنامه‌ریزی محیط‌زیست در مقیاس کلان نداشت است.

تحولات فوق در سه مرحله زیر می‌توان خلاصه کرد:

۱. بحث کلاسیک زیست‌محیطی، تأکید بر شناخت اثرات منفی فعالیت‌های انسانی و محدودیت‌های زیست‌محیطی. تأکید بر پایداری و عدالت بین نسلی.

۲. توسعه پایدار: حفظ محیط‌زیست با توسعه اقتصادی. تأکید بر نقش مدیریت رشد و کارآیی (صرفه‌جویی در انرژی) سازمان فضایی فعالیت‌ها (خصوصاً شهر فشرده).

۳. پایداری اجتماعی - زیست‌محیطی شهری: مباحث مربوط به کیفیت زندگی شهری را در کانون بحث قرار می‌دهد. تأکید بر ارتباط متقابل و تعامل بین رفتار خانوارها در زندگی روزمره و سازمان فضایی موجود شهر (Jarvis et al., 2001).

مرحله آخر در شکل نسبتاً تکامل‌یافته خود در مفهوم دهکده شهری انعکاس پیدا کرده است. مفهوم قدرتمندی که در آن رفتار عادی روزانه، نهایتاً بر ساختار آتی، رشد و انسجام شهرها تأثیر می‌گذارد.

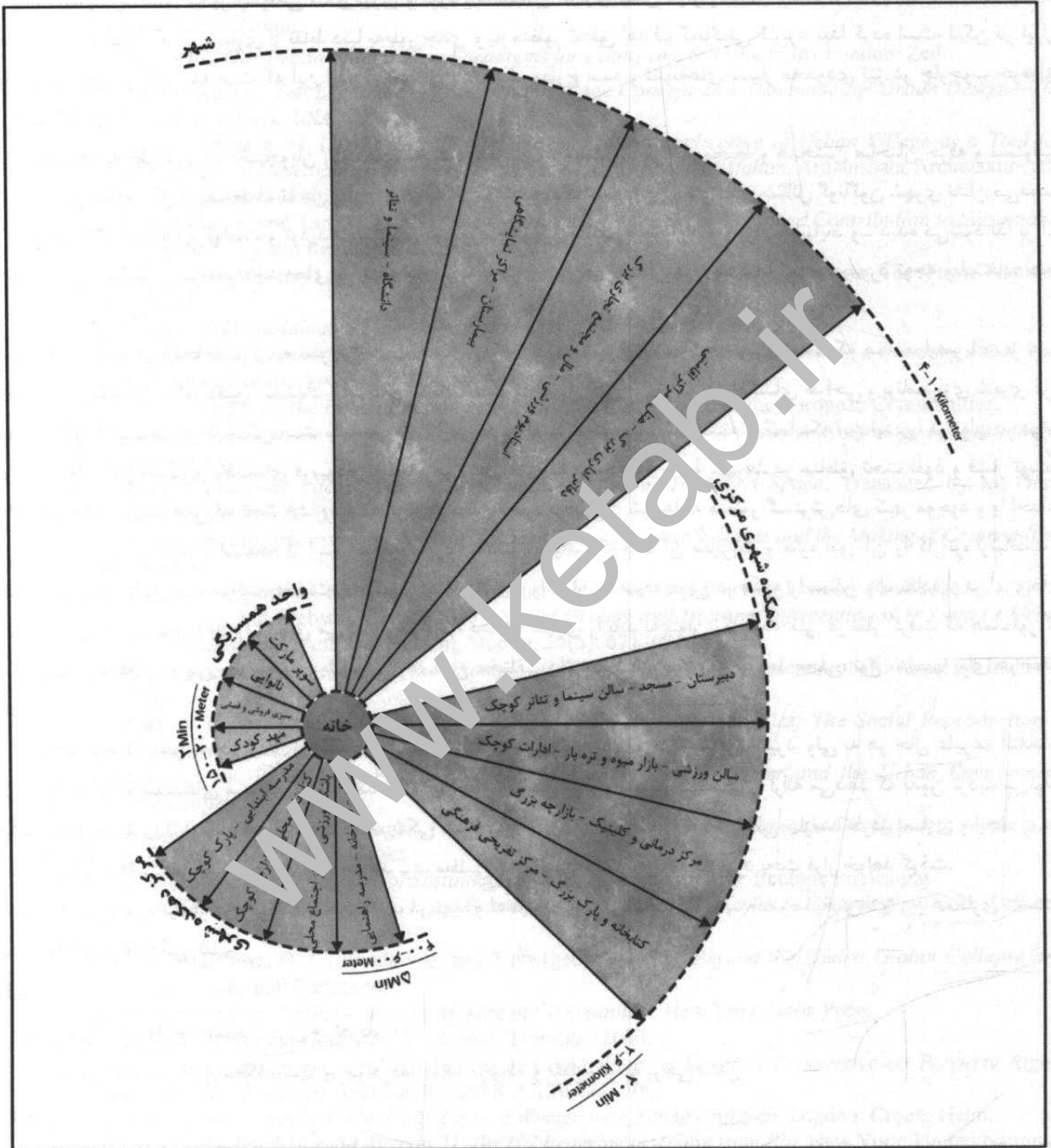
یک «دهکده شهری» با تجمعی از بلوک‌های کوچک و با شکل کاربری‌های مختلط شناسایی می‌شود که تنوعی از انواع مسکن و همچنین زیرساخت‌ها و خدمات، تضمین از اختلاط اجتماعی و تعاملات مستحکم میان ساکنین را نوید می‌دهد. اصل اختلاط کاربری به ساکنان اجازه دسترسی به طیف متنوعی از عملکردها و سازمان‌ها در محیطی با مقیاس کوچک را می‌دهد (Grant, 2006). به‌طور جزئی، دهکده شهری در اطراف یک «مست» ساخته می‌شود که شامل زمین‌هایی با تراکم زیاد (خانه‌های جمعی، دفاتر و ادارات و ...) ساختمان‌های نمادین برای اجتماع محلی (مدرسه، ساختمان‌های اجتماعی، مراکز عبادت و ...) است. در اطراف این هسته کاربری‌های پیرامونی نظیر مسکونی، خدماتی، تجاری و ... دور شدن از هسته کم‌شدت‌تر می‌شوند تا یک تغییر تدریجی بین این ناحیه و حومه‌ها (فضاهای سبز، پارک، باغ‌های عمومی و ...) پدید آید. کانسپت دهکده شهری همچنین به مفاهیم ساخت مکان برای اجتماع اشاره دارد. در حقیقت، تنوع عملکردی و تلفیق شکل‌های کاربری، زمین به‌عنوان یکی از اصول دهکده شهری، ناهمگونی اجتماعی را امکان‌پذیر می‌کند و به زندگی در اطراف مکان کار و تفریح می‌انجامد (Aldous, 1992; Biddulph et al., 2002).

ایجاد سازمانی اجتماع محور درون چهارچوب دهکده شهری، تعاملات نسبتاً شدید میان ساکنان را به همراه خواهد داشت و اصل اختلاط کاربری‌ها، کاهش سفرهای درون شهری را ممکن می‌سازد. در ترکیب با قطعات کوچک دهکده شهری، این موضوع به افزایش احتمال توسعه هویت جمعی درون مقیاس دهکده شهری که ذاتاً خود را از تناوب شدید فضاهای زندگی مشترک می‌گیرد، خواهد انجامید. به علاوه ایجاد حس تعلق به مکان نه تنها بستگی به حس مشترک ساکنان به مکان دارد بلکه به تعریف دقیق و واضح مرزهای محدوده نیز وابسته است (Magnaghi, 2005; Neal, 2003).

ایده دهکده شهری مطمئناً با توجه به جابه‌جایی شهر در محیط خود جابجایی است. در حقیقت موفقیت یک دهکده شهری بستگی به سیاست ایجاد اشتغال در درون آن دارد. دهکده شهری فعالیت‌های بسیار متفاوت اقتصادی را متحد می‌کند تا ساکنان مجبور به سفر به نقاط دور از مکان کار و زندگی نشوند. برنامه‌های اقتصادی و ابزارهای سرمایه‌گذاری برای تشویق به توسعه اشتغال محلی درون دهکده شهری وجود دارد؛ برای مثال سیاست‌های شهرداری می‌تواند انگیزه‌سازی در بخش خصوصی برای شرکت در این پروژه‌ها شود. مفهوم دهکده شهری در درون چهارچوب «تولید محور؛ به‌سوی بازار محلی و رفع نیازهای محلی» بازسازی می‌گردد تا بتواند فرصت‌های جالبی را برای رشد مجدد اجتماع پدید آورد. دهکده شهری می‌تواند در حقیقت یک واحد اساسی با هدف توسعه خودکفایی در منابع، با حس فیزیکی «تولید آنچه مصرف می‌کند» به‌وسیله ایجاد «مزارع در حومه خود و بازارهای کشاورزی در درون شهرها» شود (Homs, 2007).

لازم به ذکر است که هدف، مقیاس، مکان و مکانیزم به‌کارگیری ایده دهکده شهری در همه‌جا یکسان نبوده است. برای مثال تجربه آمریکا و انگلستان با آنچه در چین روی داده ضمن شباهت‌ها، تفاوت‌های بارزی دارد. بعضی از صاحب‌نظران به منظور جلوگیری از هرگونه ابهام در این زمینه، واژه «روستاهای شهری شده» و یا «روستاها در شهر» را برای دهکده‌های شهری چین پیشنهاد کرده‌اند. این در حالی است که دهکده شهری در غرب به یک شکل شهری استناد دارد که از ویژگی‌های آن تراکم متوسط، منطقه‌بندی مختلط، دارا بودن

شبکه حمل و نقل عمومی مناسب، تأکید بر طراحی شهری، خصوصاً شبکه مخصوص عابر پیاده و فضای عمومی می‌باشد. هدف در اینجا کاهش وابستگی به اتومبیل، تشویق دوچرخه‌سواری، پیاده‌روی و استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی و ایجاد خوداتکایی و خودکفایی است تا به این طریق حس محله‌ای و تعلق و تعامل در بین ساکنین تقویت شود (Biddulph et al., 2003; Gratz, 2001).

تصویر ۱ الگوی مطلوب رفتاری، مبنای شکل‌گیری یک دهکده شهری

در حقیقت می‌توان گفت که دهکده‌های شهری در چین برخی از این ویژگی‌ها مانند پیاده‌مداری، دسترسی، خوداتکایی، کاربری مختلط و تعاملات بسیار گسترده بین ساکنین محله‌ها را حتی بیشتر از مشابه‌های غربی دارا هستند. علاوه بر این دارای ویژگی خاصی هستند که هر طراحی در غرب به شدت خواهان تحقق آن در دهکده شهری خود می‌باشد و آن اورگانیک بودن، غیر منتظره بودن و

غیر رسمی بودن آنها است. این ویژگی‌ها ناشی از توسعه بدون برنامه می‌باشد که به قیمت محیط فیزیکی بسیار ضعیف و خصوصاً مناطق مسکونی بسیار بی کیفیت تمام شده است (Tian, 2008; Zhang et al., 2003).

مهمترین و تعیین کننده‌ترین عاملی که موجب ایجاد تفاوت فاحش بین دهکده‌های شهری غرب و دهکده‌های چینی می‌شود عامل نهادی یا تشکیلاتی است که بر چگونگی شکل‌گیری و اداره دهکده‌های شهری نقش موثر و تعیین کننده‌ای دارد. با اینکه مدت نسبتاً زیادی است که این ایده در بسیاری از نقاط دنیا به‌طور جدی و به منظور تحقق اهداف گوناگونی کاربرد پیدا کرده است، لیکن در ایران تنها چیزی کمتر از یک دهه است که این ایده در محافل آکادمیک مطرح شده و نمونه‌های بسیار محدودی نیز در چارچوب حرفه‌ای تجربه شده است.

از آنجاییکه به نظر می‌رسد دانشجویان رشته‌های مختلف شهرسازی، معماری، طراحی محیط و همچنین صاحبان حرفه و مسئولین شهری و سایر علاقمندان از یک طرف تمایل زیادی برای به‌کار گرفتن و استفاده از این ایده در حل مسائل گوناگون شهری نشان می‌دهند ولی از طرف دیگر سوالات و ابهامات و تردیدهای زیادی در مورد چگونگی استفاده، میزان موثر بودن، شرایط و... دیده می‌شود لذا بر آن شدیم که این مختصر را در مورد جنبه‌های مختلف ایده تهیه و در اختیار علاقمندان قرار دهیم. امید آنکه مورد توجه و استفاده همه علاقمندان واقع گردد.

ذکر چند نکته در اینجا ضروری به نظر می‌رسد. نخست اینکه دهکده شهری یک الگوی ثابت نیست که همانند ایده باغشهر همه اجزاء و عناصر شهر را به‌طور دقیق پیشنهاد کند، بلکه ایده‌ای است که اصول کلی آن می‌تواند راهگشای طراحی و برنامه‌ریزی شهری قرار گیرد و به این ترتیب در هر جا ممکن است متناسب با شرایط محلی تغییر شکل پیدا کند. نکته دیگر اینکه این ایده را می‌توان در درون شهر، به منظور باززنده‌سازی بافته‌های فرسوده، توسعه زمین‌های متروکه در حاشیه و لبه شهرها، در مناطق تحت نفوذ و فشار توسعه اطراف شهرها، در روستاهایی که تحت فشار توسعه قرار دارند و بالاخره در بیرون شهرها به منظور گسترش‌های شهر موجود و یا احداث شهرهای جدید به‌کار گرفت. استفاده از ایده دهکده شهری به دلیل مقیاس کوچک آن مدیریت و اداره امور آن را کارآتر، ارتباطات و تعاملات اجتماعی را تقویت، حرکت به سمت خوددفاعی و خوداتکایی را آسان‌تر، صرفه‌جویی در منابع را ممکن و استفاده از فن‌آوری‌های نو، نظیر انرژی خورشیدی و باد را تشویق می‌کند؛ و در آخر، دهکده شهری را باید به‌عنوان یک ایده کلی در نظر گرفت که همانطور که در بحث تجارب عملی جهان بحث خواهد شد، می‌تواند انواع مختلفی داشته باشد و بسته به شرایط محلی، نوع مناسب برای هر محل انتخاب شود.

انتقادات متعددی نیز به این ایده وارد شده که باید به هنگام استفاده از آن مورد توجه قرار گیرد. ولی به هر حال علی‌رغم انتقادات مطرح شده و نقطه ضعف‌های مربوطه، ایده دهکده شهری اصول اساسی مهم و تعیین کننده‌ای را ارائه می‌دهد که بدون تردید می‌تواند راهگشای حل بسیاری از مسائل شهری امروز باشد. شکی نیست پیاده کردن این ایده در هر شرایطی نیازمند ظرفیت‌سازی و ایجاد زمینه مناسب بوده و موفقیت آن به هر حال نسبی خواهد بود، مطلبی که در این کتاب به تفصیل مورد بحث قرار خواهد گرفت.

در اینجا لازم می‌دانیم از عزیزانی که به هر ترتیب در تهیه و تنظیم بخش‌های مختلف کتاب، خصوصاً بخش‌های زیر همکاری داشتند، صمیمانه تشکر و قدردانی کنیم:

خانم‌ها:

شهرزاد پرتو، در طرح دهکده شهری جواهرده

مونا حاجی بنده، در طرح دهکده شهری جواهرده، مقاله مربوطه و تنظیم اولیه برخی متون

و آقایان:

کامیار پالیزی، در طرح دهکده شهری جواهرده و بخش مسکن آن و

مهدی عزیزخانی، در طرح دهکده شهری عاشق آباد و مقاله مربوطه

سید حسین بحرینی

حامد ولدخانی